

Cecilia Falk

HJÄLPVERBET KOMMA

Hjälperbet *komma* har i modern svenska flera funktioner. I presens ingår det i framtidsuttryck (*Han kommer att resa till Amerika*), i andra former kan det ha diverse aspektuella/modala funktioner (t.ex. *Han kom att resa till Amerika*). I sin avhandling *Framtidsuttrycken i svenskans temporal system* analyserar Christensen (1997) det moderna hjälperbets olika funktioner. En central tanke är att de olika funktionerna i hög grad är kontextberoende: i vissa kontexter fungerar hjälperbet temporalt, i andra kommer olika aspektuella betydelser fram. Detta i sin tur väcker frågan om den historiska relationen mellan futuralt *komma* och modalt/aspektuellt *komma*. Har de uppstått oberoende och parallellt, eller har det ena vuxit fram ur det andra? Uppkomsten av futuralt *komma* har tidigare undersökts av Bojesson (1995), som visar hur futuralt *komma* växte fram under 1600-talet. Ursprungligen inkluderade uttrycket prepositionen *till*. *Kommer till att* ersattes successivt mot slutet av 1600-talet av *kommer att*.¹ I denna uppsats redovisar jag en kompletterande undersökning av andra hjälperbsfunktioner hos *komma* och jämför med Bojessons resultat. I det första avsnittet diskuterar jag uppkomsten av hjälperbet, d v s hur och när huvudverbet *komma* grammatikaliserades till ett hjälperb. I nästa avsnitt presenterar jag min undersökning av aspektuellt/modalt *komma* närmare. I det avslutande avsnittet jämför jag utvecklingen av aspektuellt/modalt *komma* och futuralt *komma*.

1. Huvudverb blir hjälperb

Det är på inget sätt unikt för svenskan att futurala uttryck går tillbaka på rörelseverb. I det material om 94 språk som utgör den empiriska basen i Bybees, Perkins och Pagliucas undersökning av tempus-, modus- och aspektmarkörer har 20 språk futurummarkörer som härrör från rörelseverb, 10 verb med betydelsen 'komma' och 10 verb med betydelsen 'gå' (Bybee, Pagliuca & Perkins, 1994:267). Oavsett från vilket rörelseverb fu-

¹ Sådana förkortningar är vanliga i grammatikaliseringsprocesser (se t.ex. Hopper & Traugott, 1993); tendensen att i vår tid utelämna infinitivmärket (se Christensen 1993: 46f och där anförd litteratur) kan ses i ljuset av detta.

turummarkören härstammar menar dessa författare att utvecklingen har varit densamma: i en källkonstruktion med vissa betydelsekomponenter har futurumbetydelsen infererats och sedan grammatikaliserats. De betydelsekomponenter som enligt Bybee, Perkins & Pagliuca alltid är för handen vid källkonstruktionen är följande: för det första finns det en allativ komponent, en rörelse mot ett mål; detta mål är den konkreta platsen i den ursprungliga betydelsen, den framtida händelsen i futurumtolkningen. För det andra har uttrycket en progressiv eller imperfektiv aspekt; rörelsen mot målet är påbörjad. För det tredje är uttrycket intentionellt; endast med en intention hos subjektet att nå målet kan betydelsen att målet i framtiden också uppnås infereras (Bybee, Perkins & Pagliuca, 1994:266-270).

Konstruktioner med dessa betydelsekomponenter fanns i fornsvenska, nämligen i satsar med finala infinitivfraser (inledda av *til at* eller enkelt *at*):

- (1) a Combär han til at köpā iorþ (ÅVgL:Jb III)
 b stryk thet [limmet] swa pa qwistana thär foghlana komma at sithya (Bond:137)

Konstruktioner som dessa skulle kunna vara ursprunget till futurala tolkningar av *kommer (till) att* (så menar Sadalska, 1993), men det är mindre troligt. De tidigaste exemplen på entydigt futuralt *komma* är nämligen inte intentionella (Bojesson, 1995) och hjälpverbet är inte heller i modern svenska intentionellt (se Christensen 1997:50ff och där anförd litteratur).

Ett annat möjligt ursprung till hjälpverbet är i stället följande. Redan i fornsvenska finner vi gott om exempel där huvudverbet *komma* förlorat sin konkreta rörelsebetydelse och i stället har en abstrakt övergångsbetydelse och där det uppnådda tillståndet, den uppnådda egenskapen, uttrycks i ett prepositionsstyrt komplement. Några exempel:

- (2) a thw kombir j skadha (Bir 3:131)
 b wij äre kompne till kriigh och örligh medh konungh hans (BSH 4:302, 1502)
 c människian ... kombir senast til sit mäghin och natwrliskt wit (MB 1:127)

Under 1500-talet tycks denna användning av *komma* + prepositionsfras vara fullt produktiv. Det är också i texter från detta sekel jag har funnit de första exemplen på hur komplementet utgörs av ett verb i infinitiv i stället för ett (abstrakt) nominal:

- (3) tij the wore tā något nermare komne till att besijnna huru mijket the honom hade behoff (Swart:120, c. 1560)

I konstruktioner som i (2)–(3) hittar vi betydelsekomponenter som är motsatta dem Bybee, Pagliuca & Perkins menar alltid finns i källkonstruktionen till futurala markörer med ursprung i rörelseverb (jfr ovan): uttrycket anger att målet faktiskt uppnås, inte en rörelse mot ett mål; uttrycket har därmed också avgränsad betydelse, i stället för progressiv/imperfektiv; slutligen finns ingen intention hos subjektet. I stället rör det sig om samma betydelsekomponenter som hos det moderna aspektuella hjälpverbet *komma* i Christensens analys (1997:190). Jag menar att det är ur konstruktioner som (3) som hjälpverbet *komma* utvecklas. De aktuella betydelsekomponenterna finns redan hos huvudverbet *komma* – det enda som händer är att det uppnådda målet uttrycks med ett verb i infinitiv² i stället för med ett nominal. Om denna analys är riktig innebär det att huvudverbet *komma* först grammatikaliserats till ett aspektuellt hjälpverb.

2. Modalt/aspektuellt komma

Min undersökning omfattar sammanlagt 27 texter från åren 1560–1710; 26 författare är representerade. Där har jag excerperat alla förekomster av *komma* i någon form (presens, preteritum, infinitiv, particip/supinum), som saknar (konkret) rörelsebetydelse, där futurumtolkning inte är aktuell, och där *komma* följs av verb i infinitiv.³

Aspektuellt/modalt *komma* förekommer sporadiskt under 1500-talet och första halvan av 1600-talet. Från mitten av 1600-talet blir det något vanligare, så till vida att det används både av fler författare och fler gånger hos en och samme författare. Man kan knappast tala om en enda betydelse hos detta aspektuella/modala hjälpverb; i stället får hela uttrycket en betydelse som är beroende av kontexten (jfr Christensen 1997:191ff för modern svenska). Tillsammans med ett oavgränsat processuellt huvudverb får *komma (till) att* ingressiv betydelse 'börja':

- (4) a när stoor köld är, kan och en stark eeld seent och trögt *komma till att värma* (Forsius:38, 1608-10)

² Jag har också funnit ett exempel med *komma* + verb i presens particip:

(i) Jacten kom ständendes på en steen (Ludvigsson:23, c. 1570)

³ Såväl *komma till att* som *komma att* förekommer; det förra dominerar i de äldre texterna. Detta är vad vi kan vänta oss, givet att ursprunget till konstruktionen är att söka i uttryck som dem i (2), där prepositionen är obligatorisk. I enstaka fall är i stället *att* utelämnat. Ett tidigt exempel har i stället prepositionen *på*. Jag har sett detta exempel som likvärdigt.

- b Hur däd ene oole' gaf däd andre, *komme de til släss* (Columbus:70, 1675)
 c Utaf hward tilfalle jag *kom at skrifwa wers* har jag tilförende sagt k. B:r
 (Hermelin:38, 1702)

Kombinationen *komma (till) att* + positionsbetecknande verb kan få betydelsen 'hamna':

- (5) a Och den forsta detsemer ginge wi dädan och låge wedh rosiarawitz. Den andra ginge wi dädan och til iungebunsl. Och *kome* wi mädh wårt regemänte *til at liga* i en by, den war helt öde. (Horn:102, 1657)
 b så att han åter *kom rätt att sittaa* (Rålamb:110, 1658; det handlar om en ormmänniska som efter åtskilliga akrobatiska övningar kommer tillbaka till utgångspositionen.)

I exemplen (4)-(5) kan också framtona en betydelse av tillfällighet och slump, som härrör från den icke-intentionella betydelsen hos övergångsverbet *komma*. Att bidra med den betydelsen blir hjälpverbets viktigaste funktion om huvudverbet är avgränsat; hjälpverbets betydelse blir då närmast 'råka':

- (6) a Som han en gång *kom til at somna* wijd en älf-backa, kom en glada flygandes ok fick sij hans röde sammetz-pung (Columbus:66, 1675)
 b Jag *kom* för några dagar sedan *at säga* utaf ett tilfalle, at... (Hermelin:3, 1702)

Tillfällighet kan också tolkas som tillfälle eller möjlighet. Om huvudverbet anger något eftersträvansvärt som man inte självklart har möjlighet att göra, får hjälpverbet snarast betydelsen 'få tillfälle el. möjlighet att'; hjälpverbet är då snarast modalt:

- (7) a efter jagh mäde detta fålked inted kan *komma till att reparera* butenverken (Banér:51, 1629)
 b på thett att desto bättre så väl till häst som till fots kunna medh hertigens folk *komma till att fächta* (Gyllenhielm:277, c. 1640)
 c om han kunde *komma till att undfly och rymma* sitt fängelse (Gyllenhielm:383, c. 1640)
 d thett värsta bliffuer på hward sätt iagh skall *koma till att* senda dom tillbakans igen (Ekeblad:107, 1653)

I dessa exempel är det dock inte säkert att *komma* är ett hjälpverb; kombinationen *komma till* kan nämligen också tolkas som ett partikelverb, något som följande exempel visar:

- (8) på den sidan som fienden kunde bäst *tillkomma* (Gyllenhielm:363, c. 1640)

Exemplet i (9), utan *till*, visar å andra sidan att hjälpverbet *komma* kan ha betydelsen 'få möjlighet':

- (9) Iagh haffuer altidh tänkt att *koma att resza hem* efter denna balleten (Ekeblad:29, 1650)

Givet att hjälpverbet vuxit fram i användningar där *komma* + prepositionsfras i övergångsbetydelse (jfr (2)) börjat konstrueras med ett infinit verb i komplementet (jfr (3)), kunde man kanske vänta sig att det äldsta användningsområdet för hjälpverbet *komma (till) att* är med ett oavgränsat statiskt huvudverb, för att markera övergången från ett tillstånd till ett annat. Så är verbet också använt i t.ex. det tidiga exemplet i (4)a. Redan tidigt finns emellertid också hjälpverbet i andra kontexter, där andra betydelser blir aktuella. Med Christensens analys att vi bara har att göra med ett hjälpverb, som får sina olika betydelser i olika kontexter, behöver vi kanske heller inte spekulera i om någon betydelse eller användning är äldre än de övriga.

3. Futuralt kommer (till) att

Christensen framför två olika hypoteser om framväxten av futuralt *kommer (till) att*: Antingen kan det futurala ha växt fram parallellt med det aspektuella, eller kan det futurala vara yngre. Enligt denna senare hypotes har det futurala hjälpverbets betydelse (ren futurum) först infererats i vissa kontexter, men sedan blivit kontextoberoende. De kontexter där icke-futuralt *kommer (till) att* lätt får futuralt tolkning är presenskontexter med ett oavgränsat, statiskt huvudverb, som t.ex. *stå*. Som alla avgränsade verb får det aspektuella hjälpverbet lätt futuralt tolkning i presens. Aspektuellt *kommer (till) att* + ett statiskt huvudverb får därmed lätt betydelsen 'framtida övergång till ett tillstånd'. Skillnaden mellan betydelserna 'framtida övergång till ett tillstånd' och 'framtida tillstånd' är vidare ofta svår att urskilja eller irrelevant, och den aspektuella övergångsbetydelsen kunde omtolkas till en rent futuralt betydelse (Christensen 1997:197). När omtolkningen skett är futurumbetydelsen inte längre kontextberoende, och det futurala hjälpverbet kan börja användas med andra verb. Att det är presensformen som på detta sätt grammatikaliserats till futurummarkör märks fortfarande i modern svenska i det att vi inte kan använda preteritumformen för att bilda futurum preteriti. För att testa Christensens

hypotes har jag dels jämfört framväxten av aspektuellt/modalt *komma* med Bojessons resultat om futuralt *komma*, dels tittat närmare på futurum-uttrycken både i Bojessons och mitt material.

Under perioden före 1700 har Bojesson funnit sammanlagt ett 25-tal exempel med futuralt *kommer (till) att*. Av dessa exempel innehåller den stora majoriteten ett statiskt huvudverb, något som i förstone tycks bekräfta Christensens hypotes. Det märkliga är att det i hela 18 exempel rör sig om ett huvudverb med en och samma betydelse, nämligen *kosta* eller en synonym (*stå, bekosta*):

- (10) Der nu H. K. M. sig nådigst behaga låter att Hoff-Regementet icke denna höst afgår till Tyskland; befinner iagh rådsampt, att dermedh Halmstad och Laholm besättes; emedan det mäst *kommer Cronan till at kosta*; der Landzregementerne i provincierne uthan dess besvär kunna blifva upphålne (G. Horn, 1645; efter Bojesson)

Bojesson ägnar en hel del uppmärksamhet åt detta faktum och diskuterar bl. a. möjligheten att uttrycket som sådant skulle kunna vara ett inlån från tyskan. Jag finner detta troligt, men vill då poängtera att det är **uttrycket** vi i så fall lånat (som översättningslån), inte verbet *kommer* som futuralt hjälpverb. Att det verkligen rör sig om ett uttryck, inte ett sätt att markera futurum, visar sig i det att det förekommer också i andra tempus än presens:

- (11) a och skall tunnen icke mehre *khåme thill adt stå* än 3 styffuere (Gylenstierna:230, 1562)
b men arbetslönnen skulle ha *komit mehr till att stå* än ringarna aff wärde bleffuit hade (Ekeblad:109, 1653)

Jag har också funnit exempel där verbet *kosta* (el. motsvarande) är utelämnat, och *komma* (+ preposition) således ensamt haft betydelsen 'kosta', en betydelse som fortfarande finns i modern tyska (Ute Bohnacker, m.u.).

- (12) a Jagh köpte digh ett siönt vijtt räfskinss fodher medh mehra smått bådhe ått digh och barnen, som *kâm på några päningar*. (Stålhammar:156, 1707)
b the *koma till en Rfichs]d[aler] dusine* (Ekeblad:125, 1653)
c eliläst om man skall gå här till tisch hoosz andra så *kommer thet dyrt* (Bolinus:20, 1667)

När jag jämfört framväxten av futuralt och aspektuellt/modalt *komma* har jag därför valt att utesluta exemplen med *kosta* (inkl. synonymer); jag ser inte *komma* som ett oberoende valt hjälpverb här, utan som en del av ett

antagligen inlånat) uttryck.⁴ I tabell 1 redovisas hur många författare i Bojessons respektive mitt material som använder *kommer (till) att* i futuralt funktion, respektive *komma (till) att* i aspektuell/modal funktion. Exempel där *till* kan tolkas som en partikel (jfr (7) ovan) är inte medräknade.

Tabell 1. Futuralt *kommer (till) att* och aspektuellt/modalt *komma (till) att*

	futuralt <i>kommer (till) att</i> (efter Bojesson, 1995)	aspektuellt/modalt <i>komma (till) att</i>
1500-1600	0 av 7 förf	1 av 6 förf
1601-1620	0 av 7 förf	1 av 4 förf
1621-1640	1 av 11 förf	1 av 3 förf
1641-1660	0 av 7 förf	3 av 3 förf
1661-1680	2 av 11 förf	3 av 5 förf
1681-1700	2 av 7 förf	1 av 1 förf
1701-1720	4 av 9 förf	3 av 4 förf
1721-1740	3 av 5 förf	(inga undersökta texter)

Kommer (till) att med futuralt tolkning förekommer före mitten av 1600-talet bara hos en författare. Under andra halvan av 1600-talet blir hjälpverbet något vanligare, men något egentligt genombrott kan vi inte tala om förrän på 1700-talet. Siffrorna visar då ett något äldre genombrott för det aspektuella/modala hjälpverbet, mitten av 1600-talet. En försiktig tolkning av siffrorna är således att det aspektuella/modala hjälpverbet först etablerades, att det i vissa kontexter (presens) liksom andra avgränsade verb kunde få futuralt tolkning (=de tidiga exemplen på futuralt *kommer (till) att*) och att denna tolkning i början av 1700-talet grammatikaliserades till en kontextoberoende tolkning; det senare är synligt bara i form av en ökad frekvens.⁵

⁴ Exemplet i (11) visar att vi inte lånat in det futurala hjälpverbet *kommer till att*, och jag menar att exemplet i (12) därtill visar att vi inte heller lånat in hjälpverbet *komma att*, utan snarare en användning av *komma* i samband med prisuppgifter. Märk också att det icke-futuralt *komma (till) att* uppträder med andra verb. Därmed inte sagt att uttrycket *komma till att kosta* inte har haft någon som helst betydelse för utvecklingen av hjälpverbet *komma till att*. Detta är en svår fråga att avgöra, men personligen har jag svårt att föreställa mig att ett enda uttryck skulle kunna ha en sådan genomslagskraft i språket.

⁵ Bortfallet av prepositionen *till* skulle möjligen kunna vara ett synligt resultat av grammatikaliseringen.

Vid vilka huvudverb är det då futurumtolkningen först uppträder? Exempelen i (12) är exemplen före 1700 i Bojessons undersökning:

(12) a så ähr och acceptation skeet på h. Sten Bielckes vexler på de förordnade 20000 r:dall., som honom förordnat var, som all ij kunfftig monat April *komma till at förfalla*, at de begge förordningar hafua sin richtighet (von der Linde, 1634; + ytterligare ett exempel med samma verb hos samme förf.)

b Och ähre thässe the husen som till en medelmåtig Sätessgård behöffwas, däräffter desseinen kan göras huru och på hwart rum, hwart huset *kommer till att stå* i sin ordning (Rosenhane, 1660-talets början)

c Man bör och achta uthi huggande, adt träna falla iämt äffter hwarandra, item adt man qwistar aff grenar och stora trä, så adt allt *kommer till adt liggia* tätt wid iorden (Rosenhane, 1660-talets början)

d ...hwarigenom bemälte Professioner äro vacante wordne, hwilke fuller *komma till att ehrsättias* med vackre Män och capable subiectis igen (Brahe d.y., 1679)

e Och om man will af draga de 230 stäckar som H:s Excell. Hr Rålamb gaf lof uppå, så går deremot upp omkostnaden att dem uppgrafwa, som lågo 2 à 3 alnar diupt neder i hårda leret och förslen största delen medh mina egna hästar och wagnar, så att iagh ändå *kommer att fordra* 1995 dl. (Rudbeck, 1685)

f Uthur min Engels dygdiga [brev] till mig seer jag hon än wara i Stade och intet weta wist när hon *kommer att resa* till Swärjett. (Stenbock, 1692)

g Såsom iagh är försäkrat om E. G. Excellens nådiga tanka om migh, huru högt ok medh hvadh nijt iagh efter min ringa förmogo drager omsorgh om min aldra Elskeligaste Konunghs ok des hela rikets heder af aldra elsta tider, so *kommer* iagh nu att *beretta* en händelse, (Rudbeck, 1698)

Vi hittar som synes huvudverb med olika aktionsarter. Den futurala tolkningen kan också vara mer eller mindre tydlig i de enskilda exemplen. Att det verkligen kan röra sig om en futuraltolkning av ett modalt/aspektuellt *komma* i presens är tydligt i vissa fall (t.ex. f-satsen, där tolkningen lika gärna kan vara 'i framtiden får möjlighet att'), mindre tydligt i andra.

Efter 1700 är följande huvudverb representerade i Bojessons material: *gå härifrån* (Stålhammar); *företagas, förspillars* (Hermelin); *bo, skriva, ärnas* (Bark); *kollideras* (Runius); *besvära* (Swedberg); *fria, lida, sitta, synas, läggas, krossas* (Dalín); *vara* (Gyllenborg).

En försiktig slutsats är således att futuralt *kommer (till)* att vuxit fram ur aspektuellt/modalt *kommer (till)* att i presens, men inte nödvändigtvis i den semantiska kontexten 'övergång till framtida tillstånd'.

Litteratur

- Bojesson, Ingegerd. 1995. Utvecklingen av det futurala hjälpverbet *kommer att* under äldre nysvensk tid - En historisk undersökning. Institutionen för nordiska språk. Lunds universitet
- Bybee, Joan, Revere Perkins & William Pagliuca. 1994. The evolution of grammar. Tense, aspect, and modality in the languages of the world. Chicago och London: The University of Chicago Press.
- Christensen, Lisa. 1997. Framtidsuttrycken i svenskans temporal system. Lundastudier i nordisk språkvetsenskap A 52. Lund: Lund University Press.
- Hopper, Paul & Elizabeth Closs Traugott. 1993. Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sadalska, Genowewa. 1993. Tidskategorin i svenskan. Uniwersytet Jagiellonski, Rozprawy Habilitacyjne Nr 253, Krakow.

Material

Excerpterade texter i kronologisk ordning

- Peder Swart, Konung Gustaf Is krönika, c. 1560 (utg. N. Edén, Stockholm, 1912)
- Nils Gyllenstierna, Nils Gyllenstiernas brev och rapporter från den engelska beskickningsresan 1561-62 (Historiska handlingar 33:1, s 109-232, Stockholm, 1946)
- Rasmus Ludvigsson, Rasmus Ludvigssons krönika om K. Gustaf I, efter 1570 (Historiska handlingar 20:1, s 1-120, Stockholm, 1905)
- Per Brahe, Brahes krönika, 1580-talet (Lunds universitets årsskrift 34, afdeln. 1, N:r 1, utg. O. Ahnfeldt, Lund, 1897)
- Per Brahe, Oeconomia, 1580-talet (Nordiska museets handlingar 78, utg. J. Granlund och G. Holm, Stockholm 1971)
- Karl IX, Calendaria Caroli IX, 1581-1597 (utg. A. Lewenhaupt, Norstedt & söner, Stockholm, 1903)
- Stockholm stads tänkebok, 1592 (utg. Stockholm Stadsarkiv, Stockholm, xx)
- Johan Bureus, Sumlen, 1601 (Svenska landsmål, Bih I:2, s 161-237, utg. G. E. Klemming, Stockholm, 1886)
- Sigrid Aron Forsius, Physica, 1608-10 (utg. J. Nordström, Uppsala, 1952)
- Gabriel Gustafsson Oxenstierna, Brev, 1611-1640 (Rikskanslerns Axel Oxenstiernas skrifter och brevvexling, senare afdelningen, tredje bandet, utg. P. Sondén, P.A. Norstedt & söners förlag, Stockholm, 1890)
- Johan Hand, Johan Hands dagbok, 1620 (Historiska handlingar 8:3, s 3-39, Stockholm, 1879)
- Johan Banér, Brev, 1624-30 (Rikskanslerns Axel Oxenstiernas skrifter och brevvexling, senare afdelningen, sjätte bandet, utg. P. Sondén, P.A. Norstedt & söners förlag, Stockholm, 1893)
- Lars Nilsson Tungel, Lars Tungels dagbok, 1633 (Historiska handlingar 22:1, s 79-181, Stockholm, 1907)
- Carl Carlsson Gyllenhielm, Egenhändiga anteckningar, c. 1640 (Historiska handlingar 20:2, s 258-395, Stockholm, 1905)

- Johan Ekeblad, Johan Ekeblads brev till brodern Claes Ekeblad, Brev, 1639-54 (Acta universitatis Gothoburgensis 2, utg. S. Allén, Göteborg, 1965)
- Agneta Horn, Beskrivning över min vandringstid, 1657 (Nordiska texter och undersökningar 19, utg. G. Holm, Stockholm, 1959)
- Claes Rålamb, Diarum under resa till Konstantinopel 1657-58, (Historiska handlingar 37:3, Stockholm, 1963)
- Urban Hiärne, Stratonice, 1665 (utg. M. von Platen, Stockholm, 1952)
- Andreas Bolinus, En dagbok från 1600-talet, 1666-97 (utg. E. Brunnström, P.A. Norstedt & söners förlag, Stockholm, 1913)
- Petrus Magnus Gyllenius, Diarum Gyllenianum, efter 1667 (utg. Finska statsarkivet genom R. Hausen, Helsingfors, 1882)
- Samuel Columbus, Mål-roo eller Roo-mål, 1675 (utg. B. Hesselman, Uppsala, 1935)
- Haquin Spegel, Dagbok, 1680 (utg. S. Hildebrand, Stockholm, 1923)
- Magnus Stenbock, Magnus Stenbock och Eva Oxenstierna, en brevväxling, 1688-1702 (utg. C.M. Stenbock, P.A. Norstedt & söners förlag, Stockholm, 1913)
- Olof Hermelin, Bref från Olof Hermelin till Samuel Bark, 1702-03 (utg. C. von Rosen, P.A. Norstedt & söners förlag, Stockholm, 1913)
- Samuel Bark, Bref från Samuel Bark till Olof Hermelin, 1702-04 (utg. C. von Rosen, P.A. Norstedt & söners förlag, Stockholm, 1914)
- Jon Stålhammar, Brev till hustrun Sofia Drake, 1700-08 (Karolinska krigares dagböcker VII, s 1-191, utg. A. Quennerstedt, Lund, 1912)
- Johan Runius, Prosastycken på svenska, 1710 (Svenska författare utg av Svenska vitterhetssamfundet XVII:3, utg. E. Noreen, Stockholm, 1950)

Övriga citerade texter i alfabetisk ordning

- Bir = Heliga Birgittas uppenbarelser (Utg. G.E. Klemming, Stockholm 1857-84)
- Bond = Peder Måndssons bondakost (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 75, utg. J. Granlund, Uppsala, 1983)
- Brahe d.y. = Per Brahes brevväxling rörande Åbo Akademi 1. (Skrifter utg. Av Svenska litteratursällskapet i Finland CLXIV, utg. C. M. Schybergson, Helsingfors, 1922)
- BSH = Bidrag till Skandinavien historia ur utländska arkiver (Utg. C. G. Styffe, Stockholm 1859-84)
- G. Horn = Biographiska handlingar rör. Gr. M. G. de la Gardie (häri ett brev från Gustaf Horn; De la Gardiska Archivet VII, utg. P. Wieselgren, Lund, 1836)
- MB 1 = Svenska medeltidens bibelarbeten 1 (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 9:1, utg. G. E. Klemming, Stockholm, 1848)
- Rosenhane = Schering Rosenhanes Oeconomia (utg. T. Lagerstedt, Lychnos-Bibliotek 8, Uppsala, 1944)
- Rudbeck d.ä. = Bref af Olof Rudbeck d ä rörande Upsala Universitet (utg. C. Annerstedt, Uppsala, 1893-1905)
- von der Linde = Erik Larsson von der Lindes brev (Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brevvevling II:11, utg. N. Edén, Sotckholm, 1905)
- ÄVgL = Äldre västgöotalagen (Samlingar av Sveriges gamla lagar 1, s 2-74, utg. H.S. Collin & C.J. Schlyter, Stockholm, 1827)